

Mohács

1942-ben született Budapesten; író. Részlet a *Párhuzamos történetek* című regényből.

Fedetlen fővel áll Isten elé, még ez is eszébe jutott, majd hirtelen fölállt erről a hűvösen maradt kőről, és mégis nekivágott az előtte álló útnak. Holott tudta, hogy nem jönnek még a fával, hiába sieteti.

Mintha a világ végére kéne elérni, hogy beteljesítse küldetését.

Majd otthon várja ki, hogy meghozzák a fát. Amikor meg hazéért, először sarkig tárta a műhely kétszárnyú, óriás ajtaját, hogy fény és meleg járja át végre a hatalmas helyiséget, ahol az elkövetkező hetekben talán dolgozni fog. Miközben kitámasztotta ezeket a nehéz vaskeretbe foglalt, a napfényen átforrósodó tölgyfa ajtókat, odabentről jeges hideg áradt rá, amitől még ünnepélyesebb lett a pillanat. Mint aki múltat és jelent összenyit, áramoljanak egymásba.

S látta maga előtt a délelőttöt néhány nappal a temetés után, amint az utolsó elkészült bárkát kitolják az udvarról a segítők.

Ezennel nincsen üdvivalgás, amikor odalenn nagy csobbanással vízre ér, csupán a kutyák ugatnak és csaholnak örömeikben, ahogy a gazdájukkal megszokták.

A vadszőlő mezítelen indái nőttek be azóta a műhelyt.

Majd sokáig állt e halott tisztára takarított, immár évtizede mihaszna udvaron, türelmetlenül és tétlenül várta a napon az ünnepélyes érzetével, hogy a kapun kopogjanak, s jöjjön valaki már azzal a fával.

Azóta a két kutyájukat is agyonütötték.

Ám nem jött senki, ezért Gottlieb előbb tehetetlenül és lázasan, önnön feledékenysége iránt is érzéketlenül kereste a kalapját az irodában.

Mielőtt menne és kerítene valakit a szomszédságból, erre még emlékezett, arról viszont megfeledkezett, hogy mit keres. De azért ösztönösen kereste. Tapogatott a papírok között, benézett a bútorok alá, s ha megtalálja, akkor bizonyára eszébe jut. Közben egy más alkalomra használatos ima töredékeit mormolta, mondta magában, hogy egy a mi Istenünk, mintha arról kéne magát meggyőznie, hogy van kiben bíznia. Nagy a mi Urunk, szent és rettenetes nevet visel, mondta tovább héberül, véletlenül jutott ugyan eszébe, nem tudatosan fohászokott.

Évek óta nem kért, de mindent megköszönt, s ha kért a Dombóváron élő lányának és a Coney Island-on élő fiának, akkor csupán fölmondta, amit ötven évvel korábban a héderben megtanult, s azóta is félt, hogy csak homályosan érti. Nem látta értelmét az Úrtól kérni. Teljesítette ugyan vele szemben a kötele-

zetségeit, ám végleg kihunytak a kívánságai és a szándékai. Akkor sem hallotta meg az Úr a kérést, mondta titkon magában, bizony szemrehányón, amikor teljesített egy kérést.

Nem hallja az Úr, habár nem süket.

A Mindenható irtalma és az emberi kérés nem áll egymással oksági kapcsolatban.

Valamivel később Madzar szintén bement a házba, a téli hidegtől erősen dohsszagú folyosón felnyitotta a régi magyar keglengyeláda fedelét, amelyben korábban az édesapja, a nagyapja és a náluk lakó öreg segéd mindig újra megfoltozott, tiszta munkaruháit tartották.

Vasaltan, szépen összehajtogatva, mindent ott talált. Amíg átöltözött a munkához, és a ládából áradt rá a házilag főzött mosószáppan átható illata, még mindig nem jött senki a vállán a fával. Ősszel főzték mindenütt a szappant, mikor a jegenyékről már aranyárgán hullottak a levelek, Bellardi néha ment vele, hogy talicskával hazatolják az öregmamától az összegyűjtött csontokat.

Gottlieb a szégyentől és a nyugtalanságtól úzve csukta le végül az irodáját.

Ez tulajdonképpen szép volt a Bellarditól, talicskán tolni a büdös csontokat, mégis csak egy királyi hercegnő volt az édesanyja. Ez is szép volt tőle. Az Úrjézustól volt szép, hogy az egymás iránt érzett legmélyebb gyermeki szerelemmel ajándékozta meg mindkettőjüket.

Valósággal menekült imádságának szavai elől, miszerint szent vagy, szent a Te neved, dicsérnek téged minden napon az angyalok, sietett, s olyan kerülő utat választott magának, amelyen hajadonfőtt, szégyenének mélyére hullva, a lehető legkevesebb ismerőssel kell találkoznia.

Mindent és mindenkit szeretett volna kikerülni.

Ment a selyemfonó árvizektől elfeketedett téglafalánál, a gépek egyenletes zúgását, zakatolását, a fésűk fémes csattanásait átkiáltva mondta, mondta magában. Az ima héber töredékeivel szorított ki minden magyar szót, ne legyen magyar gondolkodása, ne legyen elképzelése, magyar emlékezése sem. Dicsérjük a mai napunk felette nagy szentségét. Elborzasztó, visszaretent Uram, amit ma adtál nekünk. Magasodjék minden szörnyűségeken gyeyelemre alapozott birodalmad és aranyló trónusod.

Az ősrégi szöveg és Gottlieb tárgyias gondolkodása között immár különben sem lehetett élő kapcsolat, hiszen nem hihette el többé, hogy az emberek ostoba könyörgései érintenék a teremtetést. Nem hitte el többé, a saját hitének nem hitt, hogy lenne ilyen Isten, akinek az elborzasztó tetteire bárki birodalmat épít, vagy bármilyen Isten, inkább maga előtt titkolódzva úgy képzelte, akárha a világ üres edény lenne, teljesen üres, bármit és bárholyan belé lehetne tölteni, hiszen amúgy is minden kifolyt, el-

csurgott, szétpergett a porban és elenyészett, elszivárgott. Ilyesmiket látott és gondolt, bár változatlanul megülte az összes kisebb és nagyobb ünnepet, szigorúan megtartotta a szabályokat, s úgy titkolta maga előtt is a meggyőződését, mint aki a szülei helyett még vénségére is gyermekorban tartja önmagát. Ugyanolyannak kell maradnia. Bármilyen történjék, a világ nem változhat, s ha két szemével látta az örült léptékű változást, akkor a gondolkodását nem engedte utána, nehogy a személyes tapasztalatai illetéktelenül a hitének vagy a hitetlenkedésének mélyéhez érjenek.

Így aztán hihetetlen fájdalmakkal járta át őt hiányával az Isten, akinek a sietős távolodásáról a világerő sem beszélt volna senkivel.

Gottlieb nem volt ostoba ember.

Senkivel.

Észrevétlenül kellett a kikövezett Halpiac-téren átvágnia, amit ebben az órában a macskáktól, a maradékra váró koldusoktól, a hangoskodó sirályoktól és kutyáktól kísért városi szolgák súroltak és takarítottak. Kivárt, s a felfordított dézsák, a víztől és pikelytől fénylő asztalok között sikerült köszönés nélkül átvágnia a gömb alakú szilfák alatt, hogy a napfényben izzó Szent János utcán, majd a kétszer megtekeredő, szűk kis Kígyó utcán át meneküljön el az ismerős tempóban működő világ elől, s amikor átkelt már a széles és nyugodalmos Szentháromság úton, amelynek mindkét oldalán úgy álltak a tekintélyesebb katolikus családok szigorú házai a leengedett rolettáikkal és a behúzott zsaluikkal, mint az egymást is elutasító fellegrákok, a Zsidó utca sarkán végre az egyformán rózsaszínű sírkövekkel zsúfolt régi izraelita temetőkerthez érjen.

Itt aztán tényleg volt mitől tartania a kalapja nélkül.

Gojok nem tudhatták, mit jelent a Mindenható haragja és ítélete, zsidó azonban nem volt, aki ne tudta volna. A rettentő ígérettől a fájdalmas biztonság érzete szállta meg. Az ócska palánk mellett megállt az árnyékban, csupasz fejét ne tüzze annyi fény, s egy Istentől elhagyott idegen szemével bámulta az utcát, hangosan vette a lélegzetét.

Két lélegzetvétel között még mindig imádkozott.

Nagy volt a forgalom és a kiáltozás, nyikorgó taligát toltak át előtte mindenféle ócskasággal fölpackolva. Valószínűtlennek tetszett a zajban, hogy el tudná érni a házát észrevétlenül. Két ismeretlen handlé ordítózott, szabad kezükkel kereplőt forgattak, hogy mindenki figyelje az ordításukat. Kipát viselt mind a kettő. Mindent veszek, ordították bele a kereplőik zajába kétségbeesetten, mindent, amit a konyhában, kamrában, házban fölhalál. Alig néhány méternyire csirkét pucolt a paréjjal felvert árok partján egy keresztény kiscseléd, hangosan énekelt. Karikát hajtottak egymással versengő gyerekek a porban, tavalyi szőlővenyigével

megrakodott szekér érkezett, nyiszogott és csikorgott. Mosogatóvizet zúdíttak ki az ablakon. A mélytorkú kapualjából és a visszhangos udvarokból kopácsolást, reszelést, veszekedő kiáltózást lehetett kihallani, amely elhalt egy váratlan ajtócsapódás miatt. Majd a konyhazajjal együtt ismét feltárult a nyitott seb, s miközben egy férfi hangja könyörgött és kérlett, két női hang magából kikelten egymásba ordított.

Néhány hete Gottliebék postán kapták meg Jakab fiúktól a hajójegyet, amely szerint a rotterdammi kikötőből kell a tengerentúlra elindulniuk.

Már a vasútjegyüket is megváltották odáig, s a Gottlieb fiú letele szerint egy öreg kikötői szállodában kell majd éjszakázniuk, amitől Gottlieb jobban tartott, mint a hosszú tengeri utazástól. Mi lesz, ha nem találnak szobát abban a régi szállodában. Mit csináljak akkor az anyáddal. Mint erdőn a gomba, annyi a rakodópart közelében a szálloda, válaszolta Jakab a válaszlevelében. E miatt igazán ne nyugtalankodjanak. Rablóbandák és részlegek garázdálkodnak minden kikötői szállodában, ezt Gottlieb előre tudta; látta maga előtt a felesége vérbe fagyott tetemét a feltépett dunyhák között a feldúlt kis szobában. Nem tudott annyit imádkozni, hogy ne lásson bele a jövőbe, amelyben őt is megölték. Egyik éjjel csak kinézett a ház elé, mert valaki settenkedett, hangot hallott. Ki sem látott többé a legyilkoltak húsából. Vér tapadt a tollra, senki nem földelte el külön a vérüket, és senki nem tudhatta meg többé, hogy milyen ékszereket raboltak el tőlük. Jakabnak sem írhatott erről, hogy kedves fiam, ilyen és ilyen ékszert viszünk, nem adhatta írásba, mert nem bízott meg benne, és az írás különben is bárki idegen kezére juthatott. Marikának sem árulhatta el, hogy milyen ékszerek lesznek náluk, ennek teljes titokban kellett maradnia, mert akkor meg az édesestvérek között tört volna ki a féltékenységi háború, mely különben is örökösen parázslott. Így ér véget a rettenetes életük, amelyet az örök trónus előtt leborulva előre megköszönt.

Az Irgalmas Isten dicsősége el nem múlik, uralkodása fény.

Valójában nem lett volna szíve arra gondolni, hogy a saját fia fogja kifosztani, akinek szükségéből mégis enged és mégis többet ad.

Fülelt, hol motoz a felesége, akit az ékszerek miatt nemsokára kíméletlenül megölnék.

Leginkább attól a tudattól rettegett, hogy megcsönkítják a testüket és nem földelik el a vérüket. Az ujjakkal együtt metélik le a gyűrűiket. S amint kitérte az ajtót nagy hirtelen, látta, hogy ott jönnek a gonosztevők a néma éjszakában a nyitott szájú zsákjaikkal. Akkor már nem fog tudni ő fölállni az összekaszabolt húsából, hogy a lélek számára a legszükségesebbet megtegye. S mintha időközben mi sem történt volna, ott függtek a fogason a kalapjai a homályos előszobában. Az ünnepeken viselt fényes,

széles karimájú fekete kalapja, a gazdagon hímezett kipája, a hétköznapi, városi viseletre szánt fekete kalapja, s furcsa módon az a kopott, fénytelen, bezsírosodott kalapja is, amelyet munkához viselt, és reggelre kelve az éjszakai kapedlije helyett ma is föl kellett volna tennie.

Mint a tolvaj, úgy emelte el a saját előszobája fogasáról a saját hétköznapi kipáját, sietett be vele a saját háza mélyére.

Napjában akár tucatszor hitte el magának, hogy legalább most az egyszer el tudja kerülni a felesége tébolyát.

Óvatosan nyitotta ki az ajtókat, vigyázott, talpa alatt a tavaszi és őszi súrolásoktól kiszákkásodott és elszürkült hajópadló nagy zajt ne csapjon. Voltak helyek, ahol bizony minden elővigyázatossága ellenére igen élesen megreccsenhetett, mert elkorhadtak alatta a párnafák. Amint a szobákon és a folyosókon át befelé haladt a tágas ház kiszámíthatatlan labirintusában, egyre sötétebb lett az üresség a legkisebb zajt is visszhangozó, meszelt falak között.

A sötétbarnára mázolt ablaktáblák mindenütt zárva voltak, csupán az előregedett fa résein hatolt át némi fény.

Gottlieb feltette feje búbjára a kapedlijét, s valamelyest megnyugodott az ismerős sötétben, amelyben fehér védőhuzattal leterített bútorok derengtek és megszokott helyükre kerültek a vétkei. Az ősoket is világosan hallani vélte, akik úgy vélekedtek, legalább otthonainkban és templomainkban maradjunk szabad emberek az irgalmas szívű Úr előtt. Mikor a fejed reggelre kelve elfeded, bármit hozzon a nap, védelmezőn borítottad rá a szent eget. Mindig is úgy éltek e tágas, egymásba nyíló szobákban, hogy tessék az Úrnak, vétkeikkel ki ne hívják szörnyű haragját. Alig voltak bútorok, csupán a legszükségesebbek, ágy, asztal, szék, ennyi elég legyen, s azok is a lehető legolcsóbb, festett vagy flóderozott fenyőfából készüljenek. Voltak ugyan drágább szőnyegek, ezek gondosan csomagolópapírba hengerítve heverték a dísztelen és üres falak mentén. Ha nagytakarítás miatt vagy nagyobb ünnepeken az ablaktáblákat mégis kinyitották, a huzatokat leemelték az olcsó csillárokról és a tisztességtudón sötét bútorokról, a szőnyeget pedig kiterítették és elsimogatták, hogy fogadhassák a rokonokat és ismerősöket, akkor Gottlieb Ármín háza a kíméletlen tisztaságával és a ridegségével tüntetett.

Olyan zsidó lakik benne, s ennek a tudatát Gottlieb gyöngéden szerette, aki fölösleges dolgokkal nem hivalkodik, nem hívja ki maga ellen a végzetet, mert egyetlen pillanatra sem felejtette el, hogy mivel tartozik a Teremtőnek.

Felzokogott a fájdalmas örömtől, ha ünnepek után hirtelen egyedül maradt a napfényes és komor ürességben. De kisvártatva ő maga cserélte föl a gazdagon hímezett kipáját a simára, s a lemondás ősi kötelezettségét követve ő maga járt szobáról szobára, hogy a barnára mázolt ablaktáblákat ismét csak gondosan lezárja.

Volt a házának egy világos helyisége, a tűzfalakkal bezárt kicsi udvarra néző, fából ácsolt üveges veranda.

Ennek az udvarnak a legszélén, ahol a falak tövén alig élt meg fűszál, törzsével valamelyest a téglafal egyik gyámoszlopába növe, terebélyes ágazatával igen magasra, messzi a tetők fölé emelkedő ecetfa állt, egy rhus hirta, a félsivatagi, a mediterrán és a szubtrópusi vidék igénytelen növénye, amely ellentétben a Mohácson is őshonos fákkal, lombozatát egészen június elejéig nem nyitotta ki teljesen, fanyaron illatozó bugáit pedig igen óvatosan kezdte bontogatni a bársonyos virágba. Ha egyedül lehetett, akkor Gottlieb itt szeretett üldögélni egy festett hokedlin, és két rituális imádság között vagy imádkozott vagy a bordó félbőrbe kötött imakönyveit olvasta, a hatkötetes *Ünnepi imádságok* vagy a nyolckötetes *Hétköznapi imádságok* valamelyik szép könyvét. Most ellenben alig foglalt helyet, alig lapozta fel a találmra kiválasztott imakönyvet, amelyből az útmutató cédulácskák és könyvjelzők százai meredtek ki a héber szöveg mellett magyarul nyomott és magyarul lábjegyzetelt lapok közül, s alig helyezte könyökét az ablakpárkányra, hogy egészen kicsi kényelmet teremtsen magának az olvasáshoz, amikor az ajtó sötét keretében ott állt már a felesége.

Úgy jelent meg, mint egy árnyék, midőn nesztelenül siklik a fény elé.

Gondolja, nem tudom, azt hiszi, hogy nem tudom, miért jött haza ilyen korán a híres fatelepéről, mondta bosszúsan, megvetően és szemrehányón a felesége, majd szinte fölsírt, s alig is sikerült visszanyelnie keserősége könnyeit.

Tudom, úgylis jól tudom. Előre tudhattam volna, hogy megint becsap és korábban fog hazajönni.

Ha lenne egyetlen nap, amikor pontosan jön, akkor bizony föllélegeznék.

Uram, teremtőm, egész nap ismételve, a szerencsétlen ember tényleg azt hiszi, hogy el tudja titkolni előlem a feledékenységet. Az ebédjére persze még várnia kell. Jól tudom, hogy mit felejtett itthon, de senkinek nem fogom elmondani, amit én tudok magáról. Honnan is tudnám, nem tudom, ugyan hány óra van, megint csak elromlott a konyhai vekker, azt sem vitte el az óráshoz, de most az egyszer nagyon pórul járt a feledékenysége miatt, hogy megint kalap nélkül menjen el, hallatlan. Hazajött, ne beszéljünk róla, hogy miért, de nincsen meg az ebédje. Azt mondta, ugye, hogy későn jövök, Margit. Most aztán késő is lesz magának, hiába sietett annyira. Szerencsétlen. Maga egy szerencsétlen ember. Ennyi idő alatt a papírjaival sem végezhetett. Minden bajt csak magának köszönhet, ami érte az életében, mert az egész életében szerencsétlenkedett, egész életében fontosabb volt magának a híres fatelepe, a fűrészelt deszkái fontosabbak, mint a gyönyörű családja.

Maga nem is egy zsidó.

Szégyellje magát az összes papírjaival együtt.

Miközben igen halkán, tulajdonképpen igen egykedvűen, alig változó fejhangon kintartva így beszélt hozzá, egy tőle is idegen szöveget kántált, és kissé hamiskásan, kislányosan félrebillentett fejjel, megvetéstől és gyűlölettől áthatott tekintettel, a túlon túl sok alvástól bedagadt és beszűkült szemekkel figyelte a lakásába betévedt utálatos idegent, akit mégis a rituális szabályok szerint megfőzött ebéddel kell várnia, valakit, akivel állítólag több mint negyven éve a legboldogabb házasságban él, akinek három gyönyörű gyermeket szült és szerencsésen fel is nevelte őket, akiről azonban titkon mindig az maradt a véleménye, hogy látásból ugyan ismeri, de szíve szerint nem menne hozzá, hiszen ez nem zsidó, zsidó így nem viselkedik, esze ágába nincs, semmi pénzért nem menne hozzá, erről a házasságról le fogja beszélni az áldott emlékéü édesanyját, s őszintén reméli, hogy legalább az imádott édesapja meg fogja fontolni az érveit, hiszen ez a szerencsétlen ember különben semmi mást nem fog csinálni, becsapja, egy életen át megtéveszti, becsapja.

Nézzenek valaki más után.

Én vagyok az egyetlen, aki átlátok rajta.

Mint egy szitán, úgy átlátok én magán.

Maga szerencsétlen.

De ha mégis meg merészeli tenni, mert előre tudható, hogy meg fogja tenni, maga szégyentelen, aljas, az én drága édesapám pedig nem akar maga mellett megtartani, hiába, mit tegyek, akkor mindenkinek el fogja mondani az utcában, nem lesz rest, minden egyes szomszédjukhoz bemegy. Mit tett velem, mit tett. Ne maradjon egyetlen zsidó Munkácson, aki ne tudná, hogy ez milyen szerencsétlen.

Mit tett.

Egy ilyen szerencsétlen, és mit nem merészelt megtenni.

Egy ártatlan zsidó leányt meggyalázott.

Mintha az üres és sötét ház lenne az egyetlen, vagy emlékezne egy régen elhagyott csigaházra, ám kívül az utca mégsem Mohácson lenne és az eltelt idő nem számítana.

Életben tartja halottjait.

Nem volt meglepő.

Bár a csigaház bárki óvatlan lépte alatt beroppanhatott. Csupán annyit kellett volna neki mondani, hiszen csak két gyönyörű gyermekedet neveltük fel Margit, hiszen a harmadik gyermeked rég halott. Gottlieb inkább azon csodálkozott nem egyszer, hogy ő maga vagy mások miként képesek elhatárolni magukat ettől a beláthatatlan jelentől, amelyben örökösen gyászolunk, csak gyászolunk, holott még minden személyünket érintő esemény előtt vagyunk.

Szeretteink halála előtt vagyunk.

A saját halála előtt az embernek nem halhatott meg a saját szerencsétlenül járt kislánya.

Egy pillanatra fölnézett rá, megbizonyosodni arról az időről, amelyben valóságosan elkülönülve mindentől és mindenkitől, ő maga is a felesége örök jelen idejében élt.

Margit mély porcelántálat szorított a súlyosan lecsüngő, erősen benyomódó nagy melléhez, igen furcsa, a tálalt és önnön magát egyszerre védelmező mozdulattal tette, egy fakanállal pedig olykor idegenkedve megemelte, majd utálkozva visszacsapta, vagy csak unottan megkavarta a tálban a sok tojástól sárga nookedli tésztát. Kis fehér virágokkal mintázott, sötétkék kötényt viselt a rózsaszínű, tisztának aligha nevezhető hálóingén, ezen az egész hacukáján pedig egy konyhai munkáktól és begyűjtéstől szutykos cérnaszvettert. Miközben beszélt, jól látszott, hogy elég sok foga hiányzik, amitől a szájüregébe süppedt az ajka. Fésületlenül meredt szét ritkás ősz haja, amit immár több mint egy évtizede nem volt hajlandó kopaszra borotváltatni, ahogy az illem egy asszonytól megkívánta.

Hiába fenyegetés, kérés vagy magyarázat, nem és nem.

Míg férjhez nem adják, nem engedi a szép haját.

Hajlandó volt akár az örültet megjátszani.

A lánya megkísérelte egyszer megtenni, ám alig hogy az ollóval nagyobb belevágott, kiderült, nem tréfa, mert kikapta kezéből az ollót, sikítva dulazkodtak érte, előbb a saját mellébe vágta, aztán gyilkos, gyilkos, meggyilkoltak, sikította, és a Marikára akarta rávetni magát vele.

Kendőt pedig csak akkor tűrt el a fején, amikor utcára ment.

Az utca volt talán az egyetlen világi instancia, amely előtt valamennyire meghajolt vagy legalábbis más formákba kényszerítette miatta a tébolyát. Az utcán olyan szerepet játszott, amit mások el tudtak fogadni, és a saját leánykori álmodzásainak is megfelelt. Olyan úriasszonnyá változtatta át magát, aki túlzó gesztusokkal jelzi, mennyire idegenkedik a világ közönségességétől, ám nincsen pillanat, amikor ne tudná, mi jár neki belőle.

Otthonában nem viselt cipőt a lábán, papucsot sem. Ha télidőn valahol hosszabban elidőzött vagy csak a konyha fagyos kövén álldogált, akkor váltogatta a lábait, s a hosszú hálóing alatt a vádlijához dörzsölgette a fázós talpait.

Szenvedett a hidegtől.

Vastag bugyikat viselt az örökös hálóingek alatt, de így is hólyaghurutokkal és felfázásokkal küszködött. Mielőtt valahová elment, hosszan válogatott a cipők és a táskák között. Néha napok, olykor hetek teltek a gondos előkészülettel. A finom bőre miatt a lábának olyan érzékenysége van, magyarázta mindenkinek, s ujjával mutatta, kissé megtapintotta a finom bőrét az orcáin és a homlokán, hogy minden kidörzsöli és feltöri. Ha egyszer kimegy a piacra, akkor kész, máris csupa seb lesz a lába,

néha lucskos a vértől a cipője is, minden cipője feltöri, bevág, nincsen mit fölvennie a lábára, a maga undorító fukarsága miatt nem fogom a lábam véres cipőkbe dugni, pedig el kell mennie, mert ezt a tehetetlen, szerencsétlen embert, akit a rettenetes fukarsága miatt még a saját gyermekei is elhagytak, szóba nem állnak vele, gyűlölik, megvetik, mert aljas, aljas, a piacon is mindig becsapják, rohadt gyümölcsöt adnak el neki, ő kapja az ütődöttet, a férgesét, hiába nézi, nézi, hiszen ha olcsó, akkor nem veszi észre.

A húsnak már szaga van, de ő megveszi.

A suszterek sem tudnak rajta segíteni. Volt ugyan egyszer egy rendes susztere, de hol van az már.

Legyen emléke áldott.

Ezek a suszterek már nem tudják vagy nem akarják annyira kitágítani a cipőit, legalább egyetlen egy cipőjét rendszeren kitágítanák, hiszen ez a finom borjúbőr utána enged, mert neki minden cipője csináltatott, hogy hozzá ne dörzsölődne a rüsztyjéhez vagy a sarkához. Drága édesapja emlékére esküszik, hogy ehhez fogható kint még át nem élt, s minden héten, amikor piacra megy, neki ez jut, el kell viselnie. Nem csak a suszter ilyen aljas, ilyen alattomos, aljas, nem is tudom, hogy hívják, ez még rosszabb, mint a goj suszterek, ezen a suszteren csak a mézsáros tesz túl, az egy aljas, az egy közönséges bűnöző.

Aljas.

Idefigyeljen ember, mert csak így szólítom, ki tudja ezeknek a susztereknek a nevét megjegyezni, én minden pénzt megadok magának egy rendes cipőért. Isten a tanúm, hogy amikor fölpróbálok, akkor még jó a lábamra, látja, milyen szépen meg tudta csinálni, látja, de csupa seb a lábam, mire hazaérek.

Pedig már tegnap megmondtam magának, hogy máj lesz, mondta most.

Csak hogy maga mindent azonnal elfelejt. Magának én levegő vagyok. Tegnap már elmeséltem magának, maga szerencsétlen, hogy vettem egy szép májat magának, hát levegőbe beszélek én. Hiszen én egy falatot nem eszek belőle, de megint egyszer mindenre megfogadtam, mindenre, ami drága, hogy ehhez a sajhethez én többet nem megyek. Maga hiába mond nekem bármit, ez nem ember. Aljas. Csak azért mentegeti, hogy menjek és hozzak májat tőle magának, de ennek még a büdös szája szélén is csöpög a házer, mondta egyenletesen magas, szinte unott fejhagon, kántált, majd váratlanul igen hangosan, mintha egész teste ismeretlen szenvedélynek engedelmesskedne, igazságtudata szenvedélyével kiáltott fel.

Hát nem látja, kiáltotta, és a szálasan nyújtózó tésztát a fakánállal kiragadta a tálból, hát magának a gonoszságra sincs szeme. Aljas. Maga nem kevésbé aljas, mint az összes többiek. Jó, hát sütök én májat magának, tette hozzá szinte gyöngéden, ami-

lyen ostoba vagyok, mindig engedek én magának, s a váratlan érzelmi fordulat nem az urának szólt, nem ennek a szerencsétlen embernek, hanem a májnak, mert szerette sütni, és a szót a száján minél többször és mindig ugyanolyan ízesen kiejteni.

Ajkára venni a kékeslila hártya alatt vértől duzzadó májat, bár ő maga soha nem evett volna belőle.

Remélem, örül a májnak.

Most majd megint jól átsütöm. Vér abban, maga csak ne féljen semmitől, egy csöpp nem marad.

Gottlieb mindeközben nem nézett föl rá az imádságos könyvéből, amit nem gonoszságból nem tett, hanem józan számítás szerinti jóságból és önvédelemből. Amióta az asszony állapota súlyosabbra fordult, csaknem mindent ráhagyott, csaknem mindent el kellett viselnie, közben pedig valamelyest önmagát védelmezni az óvatosan kimért közönnyel, megkímélni magát az érzelmi megterheléstől, hogy kitarthasson mellette.

Holott nem szerette, korábbi életükben sem szerette, az asszony sem szerette őt, soha, egyetlen pillanatra nem sikerült megszeretnie ezt az asszonyt és ezért hihetetlenül nehezőre esett állandó közönyt tanúsítani iránta. Egy beláthatatlan életem át megoldani, holott a megoldás elviselhetetlenül hosszú percekből állt.

Házasságuk első éveiben megpróbálták elfogadni egymás testi közelségét, de nem ment.

Legfeljebb a szépségére emlékezett szívesen. Minden megnyert perc után azt mondani, na látod, mégis elviselted, nem lázadoztál, hanem kitartón dicsérted az Irgalom Atyját a megpróbáltatásokért, habár tudta jól, hogy állhatatosságának legfeljebb önértéke van, de nincsen jutalma, és nem is lesz; sem itt, sem a beígért másvilágon. A mai napig elégtétellel töltötte el, hogy neki szép feleség jutott, habár a szépségét soha nem sikerült megnyitnia, s hogy mi történt közöttük az Úr színe előtt, arról soha nem gondolkodhatott. Mert féltő volt, ha nem imádkozik eleget, hanem belegondol a közöny elviselhetetlen érzetébe, akkor őt is hatalmába keríti a téboly, az üstökénél fogva megragadja és magával rántja a mélybe. Egyszer imádságai közepette borzongva rájött, hogy óvakodnia kell a mélységtől, magasságokba kéne törekednie, hiszen ennek a szerencsétlen asszonynak rajta kívül tényleg nincsen senkije. Attól kezdve tudatosan és a legnagyobb emberszeretettől vezérelve törekedett rá, hogy kizárólag sekélyes dolgokról gondolkodjék. Istennek hála, van ugyan két egészséges gyermeke, kopogjuk le, szegény kis halottunk emléke pedig áldott legyen. Ezek az ő vérei azonban nem csupán közönyt mutatnak az édesanyjukkal szemben, hanem még az anyjuknál is idegenebbek, hisz teljesen rá ütöttek. Látta rajtuk, hogy szívesen megszabadulnának az édesanyjuktól, minden további nélkül betennék a bonyhádi szeretetházba, amit a dunántúli hitközségek a zsidó tébolyultak számára tartottak fenn.

Mihez kezdjünk mi a mi anyánkkal, mondanák.

Amíg az asszony él, neki nem szabad meghalnia.

Neki, egy idegennek kell erről az idegen asszonyról gondoskodnia.

Nem értette a teremtetést, miért vadidegen embereket rendel egymás mellé.

De miként is érhetnék fel ésszel hatalmát. Immár nem is akarta felérni ésszel.

Imádsága kellős közepén aztán, hangosan ki kellett az Urat nevetnie, a vadidegen gondolat miatt, s ebbe bizony beleborzongott. Idegenkedő embereknek az idegenség gondolatát adta az Úr az agyába. Halálosan élvezte az Úr ravasz trükkjeit, ahogy belenyúl a gondolkodásába.

Azt mondja, gondolkodj sekélyesen, s ez aztán elég mélységesnek bizonyul ahhoz, hogy fájdalmas legyen.

Megint megfogtál, Uram, köszönöm, legyen úgy, ahogy te akartad egykor és akarod mindenkoron.

Megértette, hogy az Úr könyörtelensége miként teheti jóvá az örömtelen életét.

Nem válaszolni, fel se nézz, ezt súgta a józan számítás, hanem az imádsággal kiszorítani az értelem szikráit és nyugtalan ösztönzéseit.

Tulajdonképpen bármit, mindent elviselt, egyetlen dolgot azonban nem viselt el.

Amikor Margit azt sikította, hát nem látod, felneveltem neked három gyönyörű gyermeket.

Ezt nem, ezt a harmadikat ne.

A harmadik gyermekünk Margit, torzszülött, nyomorék, tölem mindennek nevezheti, de gyönyörűnek ne nevezze.

Fogni a száját, ne szolgáltatson ürügyet a veszekedésre.

Ha veszekedni kezdtek, mert Gottlieb nem válaszolt, vagy válaszolt és nem bírta józan ésszel és elfajult a veszekedésük, mert kimondta, hogy a harmadik gyermeküket eltemették, eltemették Margit, jegyezd meg magadnak végre, akkor sem maradt helye az elmélkedésre. Csak hogy akkor nem a jóságát, hanem a gonoszságát kellett az utolsó cseppig kiélveznie, és ezzel együtt hagyta őt el a józan ész, ami szintén nem volt kis lelki és testi megpróbáltatás. A felesége ilyenkor a kis halott nevét kiáltozta, pontosan úgy, mint először, mint amikor megmondták neki, hívta, jöjjön haza, hol van, hiszen az előbb még kinn volt az utcán, játszott a többivel.

Dehogyan játszott, hiszen kiadtuk Margit, miket beszél, a Strickerékhez adtuk ki az egész nyárra a szigetbe.

Én nem adom ki a gyermekem senkinek és semmilyen szigetbe. Maga adta ki. Maga. Gajoknak adta ki. Csakis maga.

Összecsuclott, vonaglott a földön, mintha kínjában meg kéne újra szülnie.

De az is félt volt, hogy Gottlieb hallgatása válik ürüggyé, hiszen a felesége monológjait, amelyek ébredéstől elalvásig, és még a nyugtalan álmain át is elkísérték, akár tökéletesen viselkedett, akár óvatlanul tett valamit, olykor megmagyarázhatatlan okokból, de nem lehetett egyenletes szinten, kitörések és rohamok nélkül megtartani.

Ha beleordította a nagyvilágba, hogy Józsika, Józsika, akkor összefutott az utca a ház előtt és orvosnak kellett jönnie, hogy az injekciók és az idegnyugtató cseppek hatására végre elcsendesedjen.

Örülök Margit, válaszolta hát egy olyan ember hangján, aki már a közömbössége látszatába is halálosan belefáradt, s állandóan testi valója mellett kaparászva keresi az érzelmi tartalékokat, amelyekből aztán valamit valamivé tudna alakítani.

Tudhatod, mennyire örülök a májnak.

Ez nem hangzott valami meggyőzőn.

Hogyne örülnél, te szerencsétlen, ha egyszer frissen hozzák, ott állok a pultnál álló napig, hogy friss legyen magának, és akkor még jól átsütöm. A herd mellett megint csak állhatok a rossz lábamon.

Nem sütötte mindig át, mint ahogy azt sem lehetett kiszámítani, hogy az urát mikor tegezi és mikor magázza, s ezért Gottlieb előre rettegett a kés alól a tányérjára buggyanó vértől, amit mindig igyekezett a rizsa vagy a krumpli alatt elrejtteni. Legalább ne lássa, milyen ocsmányságot művel, amikor a felesége lelki nyugalma miatt némán megeszi a vért.

A tébolyodott felesége miatt hetente egyszer nyers vért eszik.

Csak tényleg úgy süsd át a májat, ahogy mindig átsütöd.

Ma kivételesen szép fehér rizsát főzök hozzá, mert abból néhány szemet legalább magam is eszem, szolt a felesége elgondolkodón. Két napja egy falat nem sok, annyi nem ment le a torkomon. Az én gyomrommal már nem bírom a májat, pedig milyen szívesen megenném a májat. Néhány szem rizsát azért majd elcsipegetek magával.

Nézni nem szeretem, hogy örökösen egyedül kell magának a májat megennie.

Csak vér ne maradjon benne, Margit, hiszen tudod, ez a legfontosabb.

Nem nézett föl a könyvéből, rögeszmésen jelezte, két megszentelt gondolat közül szól ki a könyvéből, s erre az egész májhistóriára még akkor sem telik a figyelméből és az idejéből, ha retteg is a vértől.

Tudod te, Margit, hogy mennyire szeretem a jól átsütött májat, hisz jól tudod.

Még az sem baj, ha jól odakap, ha resz.

Halálos csönd támadt erre, ez talán már sok volt az asszonynak a figyelmeztetésből.

Azt jelenthette, hogy akkor az ura szerint ő odakozmálja a májat, megégeti az ételt. Nem figyel semmire, még azt sem lehet elvárni tőle, hogy rendesen megsüssön egy májat, s ezek szerint ez a szegény Gottlieb egy olyan nőt vett Munkácsról feleségül, aki tönkreteszi a Teremtés dolgait.

Valami ismét fordulóra állt közöttük. Eltűrjön-e ilyen aljas rágalmakat ettől a szerencsétlen mohácsitól

Ebben a feszült érzelmi térben Gottlieb viszont végképp meglepedkezett róla, hogy a hiányzó kalapja miatt sietett haza, Madzar pedig immár hiába várja azt a három szál telített talpfát, amit el kell hozzá küldeni.

Különös képességet fejlesztett ki magában.

Figyelmével egyetlen másodperc töredéke alatt el tudta hagyni a feleségét. Egyenletesen kántáló, kellemetlenül magas hangjának kíséretében zuhant vissza a keresett szövegbe. Könyveiben szívesen ellenőrizte azokat az imádságtöredékeket, amelyek napközben önkéntelenül az eszébe ötlöttek, s közben a feje fölött kellemesen összecsaptak az éneklő szavak értelmetlen hullámai.

Több évtized után sem hitte el magának, hogy az imádságokat kívülről ismeri. Nem is hihette, hiszen egész keserű gyermekkorában ütlegelték, az áldott emlékü édesapja ütlegelte, a tanítója a pajeszánál fogva emelte ki a padból, a szelíd édesanyja sipitozva csépelte, ütlegelte, mivel a koponyájában a nyers anyag ösztönösen ellenkezett olyan verseket befogadni, amelyek értelme minden jóindulatú igyekvése ellenére megfoghatatlan és homályos maradt.

Semmit nem tudott, holott mindent könyv nélkül kellett volna fújnia. Állandóan panasz volt rá, hogy még csak nem is figyel, hanem örökösen a pad alatt babrál és ábrándozik.

Félelmében aludt el a padban, hogy ne kelljen olyan dolgokat hallani, amelyekből egy árva szót nem ért.

Ütlegelték.

Mégis kellemesebbnek tűnt az ütlegelést elviselni, mint befogadni a héber verseket, hiszen hiába futott utánuk, nem tudta őket a hallásával elérni, nem hogy megjegyezni és könyv nélkül fújni, miként a többiek. Mire elérte volna az egyiket, már rácsapott a másik. Nem értette, más fiúk fejében honnan e gyorsaság. Azt azonban gyorsan megtanulta, hogy főfájásra hiába hivatkozik. Pedig a reszkető erőfeszítéstől, hogy valamiként beillesse a szavak magyar és jiddis hangzása közé a sietős héber versek szavait, s ott a maguk helyén az értelmével megragassza, a feje valósággal szaggatott. Fehér karikákat vetett a szaggatás, amelyek kellős közepén egy ismeretlen színű ürbe látott át. Ha sikerült, ha a világító karikák között átjutott a hívogató sötétbe, ha sikerült átnéznie a saját pupillája káprázatán és vörösbe, zöldbe ért, akkor mindig újra arra ébredt, hogy vízzel öntötték le és pofozák, és otthon megint meg fogják verni, rángatják és lökdösik.

Nem tudta volna megmondani, hogy mindez mikor vált élvezetessé, hiszen sem előtte, sem utána nem ismert meg olyan párhuzamos világot, amelyben a dolgok másként lehettek vagy lehettek volna másként is, és mégis. Az örökös homály nem oszlott el, elméje egy életen át kereste a bizonyosságokat, hogy jól érti-e vagy tényleg tudja-e, s ezeket a bizonyosságokat nem tudta ugyan megszerezni, mert nem volt elegendő tanultsága a tudáshoz, de a keresés végeérhetetlen műveletében azért a kedvét lelte.

Miközben a keresett, s azonnal meglelt Muszaf-imára vonatkozó magyar nyelvű lábjegyzetet olvasta, miszerint a németországi Bonn városából származó Efráim rabbi írásos hagyatékában találtak volna magyarázatot az ima eredetére, nem vette tudomásul, hogy a felesége felszisszen, dühében visszacsapja a nokedli tésztát a tálba, szemtelen, ilyen egy szemérmetlen, mondja inkább csak magának félhangosan, és egy ilyennek, egy ilyen orcátlan alaknak sütöm én a májat, majd kissé elnyílt szájjal, hosszan bámulja őt.

Ákárha azt kérdené, lehetséges-e ilyen szemtelenség.

Gottlieb egy időre maga is elhallgatott magában és visszabámult rá.

Ilyen egy háládatlan, szemtelen ember, pimasz, pedig nem csak egy egész májat vettem, a legszebb májat hoztam neki el az egész mézárszékből, hanem friss, teljesen friss gombából csinállok levest, szólt hosszú hallgatás után. De láttam ám, hogy itt-hon hagyta a kalapját, ne féljen, észrevettem, maga szerencsétlen, maga egy hibbant agyú vénember lett, kiáltotta s nevetett hozzá. Nevetése kísértetiesen visszhangzott az üres szobákban. Fedetlen fővel ment el, nevetett, ilyen még nem esett meg, de képes lett erre is. Mondom magamban, amikor észrevettem, nincs az a rendes zsidó család, ahol ilyesmi megesne. Micsoda cőresz. Rendesen táplálkozik, áldozatosan gondoskodom róla, minden héten legalább egyszer főzöm az erőlevest, mégis teljesen hülye.

S hirtelen elhagyta a nevetése.

Legalább a gombát megfőzöm neki, ennek a hülyének.

Bármilyen válaszra, valamilyen kicsinyke viszonzásra, szitokra, köszönetre, kiáltozásra várva azért a sok áldozatért, amit a férje jólétéért hozott, elhallgatott. Úgy hallgatott el, mint aki fohászkodik. Könyörgöm, bármire. Bármilyen kicsi jellel megelégedett volna, amit e csontjai mélyéig érzéketlen emberből egy életen át nem sikerült kierőszakolnia.

Egy kis könyörületet. Szeretetből egy egészen kicsit.

Ismerte ő jól. Ezt az embert nem kell neki bemutatni.

Nincsen titka, amit ne ismerne.

Nokedlit szagatok belé, jó tojásost, tette hozzá, és akkor maga ilyen háládatlan legyen énvelem szemben. Vajon csináltam

a petrezselymes rántást, hát mit csináljak még magának, mondom, egy kis maradék erőlevessel még felöntöm. Ne féljen, egyszer minden ronda kis titkát, mindenkinek kibeszélem.

Gottlieb fülében egy idő múltán még jobban, veszélyesen megfeszült ez az érzelmi csönd, pedig Margit bosszúvágyát tényleg nem lett volna tanácsos hallgatással felébreszteni.

Pillantásával erre gyorsan visszatért a lábjegyzet első mondatához, bár nem ismerte még a történet végét.

Cleve városában, azon a végeláthatatlan mélyföldön, ahol egymás felé tart a Maas, a Niers és a Rajna, élt egy Ámmon nevű rabbi, olvasta hangosan a lábjegyzetet, s közben úgy mosolygott, mint aki felszabadító, boldog végre lelt a könyvében. Hallgasd meg Margit, mit találtam. Szerintem, te sem hallottál még erről az Ámmon rabbiról, mert én legalábbis nem.

Mondom hát, mondom én, ha legalább egyetlen egyszer, egyetlen pillanatra figyelne arra, hogy én mit beszélek, én, én, válaszolta a végtelenített házastársi ábrándjaiban meglepett asszony csaknem fenyegetően, nem csak májat, mondom, hogyan mondjam még érthetőbben neked, te aljas, te gonosz, te átkozott, kucsmagombát is vettem neked.

Gombát, mondta teli szájjal ejtve ki a szót, mert nem csak a vértől feszes máj képzetét szerette az ajkára venni, hanem a gombát is jól esett jól elnyújtott magánhangzókkal kiejteni.

Zsidóktól vettem a kucsmagombát, te csak ne félj. Gojoktól egyetlen gombát nem veszek, amit a mocskos mancsaikkal összefogdosnak, hát aszt vegyem. Aljasok, mindent tönkretesznek. Aszt nem veszem.

Gottlieb egy pillantást vetett erre a vadidegen, ápolatlan, nagybeteg nőre, aki semmire nem volt kíváncsi amit nem tudott. Mély meggyőződéssel őrizte a tudatlanságát, olykor mégis meglepő dolgokat ismert. Az sem volt valószínűtlen, hogy Ámmon rabbi történetét szintén ismeri. Az áldott emlékű, imádott édesapja, egy csúnya, felettébb gonosz és rabiátus ember, aki kántor tanító volt a munkácsi hitközség alkalmazásában, s így a szülői házban, amelynek a lakószobájából nyílt az istálló és a tanterem, Margit sok mindent főlisedett.

Gottlieb pedig valóssággal sugárzott rá a meggyőző mosolyával, mert most az egyszer tényleg szerette volna a történetet valakivel megosztani.

Amivel a tébolyodott és megértésre vágyakozó nőt lassan meggyőzte, vagy tényleg megtévesztette és megbabonázta.

Az áll itt róla, nézett vissza a könyvébe sietősen, hogy a gazdagsága, a nagytudományú műveltsége, a ritka jellemessége és a jámborsága miatt ez a rabbi első volt a kortársak között. De még a jülich-i herceg duseldorpi udvarába is eljutott a híre, és amikor a hercegnek vagy a hercegnének éppen olyan kedve támadt, akkor szívesen látott vendég lett ott, amikor csak hívták.

Ülj le már ide velem szemben, Margit, ülj le már azzal a szerencsétlen nokedlivel, hadd olvassam el neked az egész történetet, mutatott a könyvével türelmetlenül a másik hokedlire.

Madzar édesanyja körülbelül ugyanekkor érkezett haza a szigetről a munkától és a kerékpározástól erősen kimelegedve.

Madzar a verandán állva figyelte észrevétlenségbe burkolódzva és szótlanul, hogy miként tolja a biciklijét a fészergig, miként támasztja óvatosan a falhoz, míg ki nem bújik a hátikosara alól.

Az eresz szélén egyetlen madár pityegett élesen.

Minden pityegés után rugózott kettőt, de nem szállt el.

Az édesanyja nem hozott mást a hátikosarában, mint a nagy meleg miatt levetett fehér alsószoznnyáját, a fekete szvetterét, meg egy kis frissen vágott lucernát a nyulaknak. Sarlója gondosan be volt akasztva a hátikosár felső peremébe. Az eresz mögött fészkelő rozsdafarkú pedig valószínűleg azért adott vészjelet, mert a rózsák vagy a szőlőtőkék közül kilesett a macska. Madzar a veranda ablaka mögött állva az édesanyja száraz arcvonásairól sok mindent leolvasott. Sok mindent, ami korábban nem juthatott el a tudatáig. Sok mindent látott az együgyű részletekből álló realitásból, amivel megalapozták az ő életét. Visszontlatta az arcon a saját legbensőségesebb emlékeit, amelyeket éppen a közönségességük miatt soha nem vesz szemügyre az ember.

Amíg a kompra várt, és amíg a szigetről átjutott a város oldalára, mi mindent meg nem tudott.

A száraz vonásokat könnyen szétoldotta az izgalom.

Míg a többi asszonnyal átértek és hazaértek, csupa olyan értesülést szerzett, amit más forrásból és másként tudott már, ám tudásának olyan részletei lettek világosak, amelyekről sejtelve sem lehetett eddig.

Margit épp eleget bosszankodott miatta, szidta az urát, hogy ha egyszerűen ki tudta vinni, akkor mért nem hozza vissza. Hát nincs keze magának, sipítozott sírós hangon. Hát mindent én csináljak.

Néha sírt a hokedlik miatt, de ő maga nem vitte vissza.

Most elbűvölten ereszkedett le erre a hokedlira.

Gottliebék verandáján nem is állt más, mint ez a két hokedli.

Ha maga nem hozza vissza, akkor ne várja, hogy én visszahozzam.

Soha, érti, soha.

Talán a karikagyűrű esne le a tisztelt kezéről.

Maga egy aljas, egy alávaló, azért nem viseli a karikagyűrűjét sem, hogy bárkinek a szépet tehesse.

Utoljára a mindenképpen jobban imádott édesapja mesélt neki. Nem ült ugyan rá egészen a hokedlira, hanem csak a legszélére, mert tartott tőle, hogy ez a szerencsétlen, ez a szemérmetlen, ez a szemtelen, ez az aljas ember most ezzel a módszerével téveszti

meg. Be fogja csapni a hangos olvasással, ez mindenre képes. Valami olyasmit olvas ki a jámbor könyvéből, ami nincsen benne. Én meg nem is akarom hallani. A könyvei miatt még külön megvetette a szerencsétlen embert. Maga az én imádott édesapámnak a sarkáig nem ér föl, hallja-e, maga szerencsétlen, a maga műveletlenségével és tudatlanságával. Azt hiszi, hogy a híres könyveivel bárkit meg tud téveszteni. Majd finomabb embernek nézik, egy tudós, mondják, mindig bújja ugye a könyveit. Nevetséges. Egy kapás paraszt nem eszik annyit, amennyit maga a nagy hasába töm. Aludni aztán tud. Horkolni, hogy én ne aludjak. Mint a balta, úgy alszik maga, miközben én csak hánykolódom a lepedőn egész éjszaka. Olyan tompa a maga agya, mint a balta. Élezheti a könyveivel. Engem nem téveszt meg, ne higgye. Maga csak címli magát a könyveivel, meg a nagy tudásával, közben meg csöndesen itt ereget nekem a verandán.

Legalább hangosan csinálná.

Olyan büdöset csinál, hogy én magam inkább az ajtóban megállok. Ez a nagy tudása magának, azt tud, eregetni. Egész életemben a saját lakásomban ezt szagoljam. A maga bűzét, maga szégyentelen, alattomos, aljas, szégyentelen. Maga nem ember. A büdössége már a falakba vette be magát, hogy nem tudom már az üveget sem megpucolni tőle. Minden üveg bűzlik. Rajtam kívül nincsen ember, aki magával kibírná egy lakásban, de én is úgy szenvedek, mint a kutya.

Szenvedek magától, hát nem érti, szenvedek.

Miért kell nekem egy vadidegennel ennyi szenvedésben együtt élnem, ezt mondja meg nekem.

Történt pedig, hogy egy kora tavaszi napon, megint csak üzenet érkezett Ámmon rabbihoz, olvasta Gottlieb hangosan, mint ha ezt az egészet nem is hallaná, hogy menjen a messzi Düseldorpbá, ahogyan akkoriban Düseldorfot nevezték. Talán nem is hallotta. Jan Willem jülich herceg ugyanis több évtizedes háborúskodás után helyezte át ide az udvarát, s Gottlieb elméjében az olvasottak alapján külön kis teret alakított ki magának a képzelet. A herceg ismét a rabbi tanácsát akarta hallani, olvasta Gottlieb a könyvéből, hogy ne kelljen hallania a felesége hamis hangjait. Még azt is elmondta rögtön a hírnök, hogy a hatalmas úr Ámmon tanácsát miben várja el. Mert akkor az úton majd kényelmesen megforgathatja elméjében a választ. Nemes úr volt a hírnök is, nagy darab, de még pelyhes állú, fiatalka, s ragaszkodott hozzá, hogy azonnal forduljanak vissza, mert a Rajna és a Maas már kiléptek medrükből, a Niersről nem is beszélve, s félő, hogy az országúton majd még előttük összeömlenek. Szakadó esőben lovagoltak vissza, s a máskor két napi járásnál nem hosszabb út, most az áradás miatt öt napra nyúlt. A mélyen fekvő mezőkön, amelyek fölött lassan vonultak az esőtől terhes fel-

legek, minduntalan magasabban fekvő átjárókat kellett találniuk a vízben. Eltévedtek többször, ismeretlen fogadóknak kellett megszállniuk, hogy a lovaikat megetessék és az állatok egy kicsit megpihenjenek. Víz és víz mindenütt, ahová csak ellátott a szem. Csobbant a lovak patája. Az ötödik nap délutánján érkeztek a duseldorpi kastélyhoz, amelynek leghatalmasabb falánál haragosan csapdosott a megáradt folyó a kíméletlen szélben. Ám a tanácskozásnak, amihez Jülichből, Bergből, Pfeilenből, Markból és Ravensburgból jöttek össze a legfőbb urak, s a rabbi szülővárosából maga Cleve grófja, jókor véget vetett a herceg.

Mikor Ámmon rabbit amúgy csatakosan bevezették, már valamennyien a terített asztalnál ültek, s immár a legmagasabb herceg sem emlékezett volna szívesen, hogy mit akart kitudni tőle.

Nem lett volna helyénvaló a vitát a nyugtalan urak között újra éleszteni.

Hagyták, szárítkozzék csak a zsidó a vele együtt berontó ázott ebekkel.

Hallod, Margit, remélem figyelsz, vetette közbe Gottlieb, de fel sem pillantott a könyvéből a feleségére, aki zavart kis mosollyal az ajkán, valamelyest mégis odaadóan hallgatott.

Még a nokedlis tálat is inkább az ölébe engedte le.

Résen volt azért, teste feszültségéből a mindig бүdös férfi miatt nem engedhetett.

Az étel illatától izgatott kutyáknak néha vetettek egy csontot vagy cobákat, de róla megfeledkeztek. Maga a herceg, aki más-különbén a közelében, de háttal ült neki, hogy beteg hátát melengesse a kandalló lobogó tűzénél, csupán egyszer fordult oda hozzá.

Ha akár a kérdésemet egyszer el találod fecsegni, zsidó, akkor a nyelvedet vágatom ki, aztán a fejedet csapatom le.

De még azt sem ejtette ki senki, soha többé, hogy mi lenne e nevezett kérdés, amit el találhatna bárkinek mondani. Efráim rabbi bonni feljegyzéseiben sem találtak erre utalást, ami persze több mint érthető.

A rabbit azonban nem tudták megtéveszteni.

A herceg szavától, a sok italtól, ételtől, zenétől, kutyacsaholástól és főleg attól a mély megelégedettségtől, amely átjárta egész lényüket, egyre emelkedettebb lett a hangulat a nemes férfiak között.

Ő maga friss vízen kívül nem kért, de nem is kapott volna semmi.

Még azért reménykedett, hogy ezt a baljós látogatását valahogy megússza.

Amíg Cleve grófja fel nem állt, hogy valamiről hosszan beszéljen a herceg fülébe. Úgy beszélt ott vagy fertály órát, mint aki nagy mosolygások és röhögcsélések közepette a leghatásos-

sabb mérgét csöpögteti. Jan Willem pedig, akinek mérhetetlen kincsei után a gazdag volt a használatos mellékneve, elébb csak nevetgélt a sokféle szón, amit a csinos és nagyorrú Cleve grófja sugdosott, és csak annak utána szólította maga elé a rabbit, amikor ez elhallgatott, és a nagy orra alatt kéjesen mosolyogva, elégedetten visszaballagott a helyére.

A díszes teremben erre csönd lett, olyan csönd, hogy a megáradt folyó csapdosását jól lehetett hallani.

Most azonban mindenki legnagyobb meglepetésére nem zsidónak szólította a rabbit, hanem mintha neki is lenne rendes emberi neve, miként bárkinek. Mondta, a tanácsára ugyan nem lesz szüksége többé, megtarthatja az összes tanácsát, mert ő maga most mindent elrendezett és a világot az urakkal együtt immár teljesen rendbe tette, ekkor azonban Margit moccanat a hokedlin és kinyújtotta a kezét.

Hisz a gombalevesét már odatettem.

Hagyd már el a gombalevesedet, kit érdekel már a te gombalevesed.

Hogyan is hagyhatnám, elforr a gombám jó leve, és még be kell rántanom, és meg sem vágtam hozzá a petrezselymet, nyöszörögte az asszony, de mintha odaszegezték volna a hokedlihez.

Ha csak szerencsére ki nem aludt a tűz, jaj, nem tettem rá olyan sok forgácsot.

Még messzi van a vége, figyeld már, s Gottlieb egy pillanatra fölnevezett, megbizonyosodni, hogy valóban folytathatja-e.

Margit persze nem a történetet figyelte ennyire, hanem őt.

Most jön Margit a rettenetes fordulat, mert azt mondja az uralkodó herceg a rabbinak, hogy költözzék a családjával együtt az udvarába, szívesen látná, mint örökös tanácsnokot, akinek még tanácsot sem kell sokat adnia, micsoda megtiszteltetés lenne, aminek az lenne az egyetlen feltétele, olvasta tovább a könyvéből, hisz megnyugodva látta, hogy az asszony a nokedlis tállal az ölében, elnyílt ajakkal és megilletődve előre dől, hogy ősei vallását hagyja el.

Na, képzelheted Margit, öltözzön rendes polgári ruhába. Süvegelve az összes szenteket. Éljen ő is ajkán és szívében annak a nagy Niemandnak a nevével, akit a keresztények megváltónak tartanak.

Amikor ide ért, Gottlieb fölnevetett az élvezettől, mármint hogy a gojok milyen végtelenül tudatlanok és ostobák.

Margit ugyan nem nevetett vele, de bizonyos élvezetet okozott neki a férfi öröme.

Ámmon rabbi hirtelenében azt válaszolta, engedjenek neki három napi meggondolást, s nagy tisztelettel kérte, hogy a három napot az otthonában tölthesse el.

Menjél zsidó, válaszolta erre kegyesen az uralkodó herceg, s intett, mint aki ezzel el is felejtette, hogy Cleve grófja mit sugdo-

sott. De véglegesen nem felejtette el, korántsem, hanem amikor egy hét eltelt, kettő, három, s a rabbi még mindig nem érkezett vissza a válaszával, akkor gyorsan utána küldetett.

Az aljas, az ostoba, az istentelen, milyen egy aljas, ilyen egy istentelent, szólt erre Margit, s jelzői most a herceget illeték.

Ne izgulj Margit, várd ki a végét, nézett föl a könyvből Gottlieb egy pillanatra.

Abban az esztendőben ugyanis igen hosszan kitartott az áradás, s így a herceg küldöttének jó hetébe telt, míg elérte Cleve grófjának városát, folytatta igen halkán. Ott azonban a rabbinak és a családjának csak hült helyét találta, és senki meg nem tudta neki mondani, hogy hol lehetnek. Közben ez a családjával együtt nagy titokban átköltözött Pfeilen városába.

Hová a csudába költözött át, kérdezte Margit ingerülten, s a történet végkifejletét illető félelmében a nokedlis tálat még jobban magához szorította.

Pfeilenbe költözött, ismételte Gottlieb a városnevet.

Az meg, hol a csudában van, ilyen városról én még soha nem hallottam.

Ennyi év után nem mindegy neked, válaszolta Gottlieb és lassan becsukta a könyvét.

Sokkal fontosabb, hogy a zsidók ottan koldusnak öltöztették a rabbit, aki így élt közöttük élete végéig a legnagyobb megtisztelésben.

Margit erre megkönnyebbülten fölnevetett, s Gottlieb is nevetett vele. Ami olyan kivételes dolognak számított az életükben, hogy jó ideig együtt nevettek, valósággal hahotáztak a saját közös nevetésükkel felkeltett élvezettől. S hogy Cleve városában a gróf katonái még azon az éjszakán fölgyújtották a zsinagógát és a gettó házait, erről Gottlieb most inkább hallgatott. És hogy kardélre hánytak volna minden zsidót, akit csak találtak.